

Jan Pieter Paauwe (1872-1956)

Met enige regelmaat verschijnt er een studie of een bredere beschrijving van een kerkelijke gemeente. Het lukt schrijvers soms zelfs enkele honderden pagina's vol te schrijven over een predikant. Dat is meestal zeer lezenswaardig daar zij nog dichterbij uit allerlei bronnen rond de betreffende persoon of gemeenten kunnen putten. Helaas is het regelmatig ook wat teleurstellend daar men zich er te gemakkelijk vanaf heeft gemaakt. Je schrikt nogal eens over de foutieve weergave van de persoonsnamen. Evenzeer is het teleurstellend dat belangrijke gegevens incompleet zijn. Een dieper onderzoek in de dominografie kan dit voorkomen. Tegen dergelijke missers loop je ook aan in een recente beschrijving over de bijzondere predikant ds. Jan Pieter Paauwe, wiens preken nog vaak gelezen en verhandeld worden.

In 2005 is over hem een boek verschenen van de hand van Lodewijk Dros en Nico Sjoer. Het heet zelfs "het ware verhaal" van de dominee en zijn volgelingen uit Knielen op een bed violen. In de levensbeschrijving wordt geput uit de eerder verschenen beschrijving van de hand van J.H. Koolschijn "Leven en werk van ds. J.P. Paauwe" ('s-Gravenhage 1981). Wanneer je vervolgens de verantwoorde "beroepen" van Paauwe telt, kom je uit op een aantal van 27 stuks. Dat betekent dat er tenminste vijf aan hun aandacht zijn ontglipt. Mogelijk is het verschil ontstaan doordat men zich heeft beperkt tot bestudering van notulen van de kerkenraden. Deze blijken echter veel vaker op dit punt incompleet te zijn. Degene die het beroepingswerk in de Kerkelijke Courant en de Gereformeerde Kerk ontrafelt, vindt er dus vijf meer. Bovendien is dan de naam te achterhalen van de vrijzinnige predikant die hem het leven in Bennekom zo zuur heeft gemaakt.

Start in grote gemeente

De markante ds. Paauwe is geboren op 18 oktober 1872 in de onder Rotterdam vallende buurtschap Smitshoek. Al jong verliest hij z'n moeder en belandt in het Gereformeerd Burgerweeshuis te Rotterdam. De voorbereidingen op zijn theologiestudie begint hij op 21-jarige leeftijd te Doetinchem. Ds. J. van Dijk leidt daar studenten op voor het gymnasiumexamen. In een hoog tempo maakt Paauwe deze opleiding af om aan de Utrechtse Universiteit het vervolg in te zetten. In het voorjaar van 1901 wordt hij door het kerkbestuur van Overijssel aan de tand gevoeld. Ook dat examen voldoet en dus is hij vanaf dat moment als 28-jarige kandidaat beroepbaar.

Vooral de grotere hoeveelheid levenservaring zullen ze in Yerseke op prijs hebben gesteld. Het gaat immers om een flinke gemeente. Volgens het Nieuw Kerkelijk Handboek van Van Alphen uit 1901 telt deze maar liefst 2643 zielen. Niet geheel ten onrechte wordt er wel gesproken over een “veelomvattende” maar ook een “belangrijke” werkkring. Tevoren is nog geprobeerd de ervaren ds. G. van Dis van Zuidzande over te halen, maar hij bedankt voor de eer. De voorgangers van Paauwe zijn er ook als kandidaat aangetreden echter beiden (J.R. Callenbach en A.G.H. van Hoogenhuijze) na een flinke leerschool in de pastorie van pa.

Leerling van Gunning

Er is nog een gemeente die een beroep op de oudere kandidaat uitbrengt. Het betreft de combinatie van het Gelderse Leeuwen en Puiflijk. Met 117 zielen van een totaal andere orde van grootte. Men is er al elf jaar naar een nieuwe herder op zoek. Steeds blijken er kapers op de kust te verschijnen, die “meer” bieden. Ook deze keer. Kandidaat Paauwe laat zich op 25 augustus bevestigen door dr. J.H. Gunning (1858-1940) uit Utrecht. Het kan niet anders of Paauwe moet zich tijdens z'n verblijf in de Domstad tot deze markante prediker aangetrokken hebben gevoeld. Begonnen als oudtestamenticus groeit deze “gereformeerd-ethische” theoloog uit tot een evangelist en maakt vooral bekendheid met zijn blad Pniël.

Gunning bedient in de ochtenddienst het Woord vanuit Johannes 10 vers 27a. Behalve Gunning nemen ook de consulent J.W. Drost uit Wemeldinge en zijn voorganger Van Hoogehuijze uit Doorn aan de handoplegging deel. Zij zijn het ook die in de tweede dienst de nieuwe predikant toespreken. Hij heeft als intredetekst Nehemia 2 vers 20b uitgekozen. Uiteindelijk laat de gemeente nog van zich horen door hem met Gezang 91 vers 3 toe te zingen.

Paauwe's eenzame start in de pastorie zal niet lang duren. De volgende zomer trouwt hij in Utrecht met Wilhelmina Dagevos. Wellicht een nakomeling uit het geslacht van predikanten dat Zeeland heeft gediend. Ze laat zich later niet in alle gedachten en beslissingen van haar man meenemen. Ze zullen samen één zoon ontvangen.

Contacten met Ledeboerianen

Drie jaar aan de slag melden zich twee Zeeuwse kerkenraden aan de pastorie. Het betreffen Arnemuiden en Serooskerke (op Walcheren). De eerste plaats zoekt inmiddels ruim een kwart eeuw naar een dominee. In de tweede gemeente laat de genoemde Gunning nog vier jaar van zich horen. Later zal ook Poortvliet zich bij de predikant van Yerseke melden. Niet alleen deze kerkenraad bewandelt dit pad, in korte tijd zullen nog zeven dit voorbeeld volgen. Deze komen allen uit plaatsen die zich momenteel verwant voelen met de Gereformeerde Bond.

Van Paauwe is bekend dat hij zich ondertussen niet meer echt op z'n plaats voelt in de hervormde kerk. Hij komt in contact met volgelingen van ds. Ledeboer en ds. Budding. Paauwe gaat ook bij hen ter kerke. Ook andersom zijn er die ook zijn preken beluisteren. De contacten worden zo hecht dat hij zelfs een dienst in een Ledeboeriaanse gemeente leidt. Zijn vrouw weet een definitieve overstap tegen te houden. In z'n preken begint hij meer en meer het oordeel aan te kondigen.

In het voorjaar van 1907 worden er voortdurend pogingen gedaan om deze bijzondere predikant uit Zeeland weg te halen. De kerkenraad van Bergambacht probeert het zelfs twee keren achter elkaar. Het tweede beroep wordt door het classicaal bestuur van Gouda vernietigd omdat het is uitgebracht terwijl de kerkenraad niet voltallig was. Vervolgens melden Bennekom en Oudewater zich nog. Het wordt de Veluwe. Op zondag 18 augustus volgt in de tweede dienst het afscheid. Paauwe sluit z'n werk in Yerseke af met de aankondiging van Jezus' terugkomst uit Openbaring 1 vers 7. Hartelijke woorden volgen. Als laatste zingt de gemeente hem het tweede en laatste

couplet van Psalm 121 toe.

Conflict met ds. Hoekstra

De volgende week wachten de bijzondere diensten van bevestiging en intrede te Bennekom. Hij mag er Casimier Johannes Leenmans, die zeven weken eerder naar Utrecht is vertrokken, opvolgen. Paauwe wordt als eerste benaderd en aanvaardt de roepstem. Consulnt dr. Jan Daniël de Lind van Wijngaarden uit Renkum leidt de ochttenddienst met een rede over het profetische woord (2 Petrus 1: 19). De nieuwe predikant grijpt later op die zondag terug naar zo'n oproep van de profeet Jesaja: "Wendt u naar Mij toe, wordt behouden alle gij einden der aarde; want Ik ben God en niemand meer". Bijna zeven jaren zal hij vanaf de kansel in deze gemeente deze roep doen horen.

Ondertussen blijven allerlei incidenten niet uit. Als je het zielental van deze gemeente met ruim achthonderd afzet tegen het getal van Yerseke zou je denken dat het een rustiger tijd wordt, maar niets is minder waar. Paauwe zal zelfs struikelen over de "pluriformiteit" binnen de hervormde kerk. Er is een strijd gaande tussen orthodoxen en vrijzinnigen over de inschrijving van andersdenkenden in het plaatselijke ledenregister.

Ergens in de zomer van 1907 keert Cornelis Hoekstra terug als oud-predikant van Suriname. Hij heeft al een staat van dienst achter de rug in vrijzinnige gemeenten als Donkerbroek, Oldeholtgade en Hoogezand. Hoewel van Friese afkomst, kiest hij voor een tussenperiode het fraaie Bennekom als woonplaats. Hij wenst aldaar in het lidmatenregister te worden bijgeschreven. Van mogelijkheden tot perforatie wil men dan immers nog niet spreken.

Consulnt De Lind van Wijngaarden schuift dit voor zich uit. Het is aan de nieuwe herder om deze klus te klaren. Die weigert evenwel. Ook na herhaalde verzoeken. Ten onrechte concluderen Dros en Sjoer dat de predikant zich hierbij zal hebben neergelegd. Het feit dat dit nog met een sisser is afgelopen, heeft een andere reden. Hoekstra wordt reeds in september naar Tiel beroepen en dient zich vervolgens aldaar in te schrijven. Maar daarmee is de rol van Hoekstra allerminst uitgespeeld. Juist vanuit Tiel wordt later de procedure tot de afzetting van Paauwe ingezet.

Geen steun bij synode

Een paar jaren later wacht een nieuwe test. Een gemeentelid wil een bewijs van goed gedrag om diens kind elders te laten dopen. Probleem is dat de betreffende persoon niet regelmatig de kerkdiensten bezoekt. De predikant van Bennekom wil zelfs tot censuur besluiten. Zover laat de kerkenraad het niet komen. Enkele jongeren uit Bennekom willen vervolgens in Zutphen belijdenis van het geloof af te leggen. Ook zij wensen een verklaring van onberispelijk gedrag. De kerkenraad weigert andermaal. Al snel volgt een derde soortgelijke zaak vanuit Tiel. De kerkenraad daar vraagt in het voorjaar van 1913 om een bewijs van goed zedelijk gedrag voor Caroline Henriette Chabot en Eduard Alexander van de Graaff, beiden woonachtig te Bennekom. De kerkenraad onder leiding van Paauwe weigert met de mededeling dat het onbekend was dat zij "in enige betrekking tot de Nederlandsche Hervormde Kerk staan". Dat wordt in Tiel niet als weigering gezien maar als "een antwoord met geen antwoord gelijk staande". Dus gaat de bevestiging door. Echter vervolgens weigert de thuisgemeente hen als nieuwe lidmaten in te schrijven. De classis komt in beeld en besluit tot schorsing van de gehele kerkenraad, inclusief de predikant. Het besluit gaat op 2 juni 1914 in. De voorafgaande Tweede Pinksterdag preekt Paauwe voor het laatst als de dominee vanaf de preekstoel in de hervormde kerk van Bennekom. Met zijn kerkenraad gaat hij nog wel in beroep bij het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland en

zelfs in hoger beroep bij de Algemene Synodale Commissie. Op onderdelen wordt hen gelijk gegeven. Toch laat de synode in de oktobervergaderingen van 1914 het doek voor hem vallen en bekrachtigt daarmee de afzetting die kort tevoren is ingegaan. De Nederlandsche Hervormde Vereniging Calvijn uit Den Haag heeft ondertussen een steunbetuiging aan het hoogste orgaan in de kerk gestuurd. Doch elk verzoek tot een finale wijziging wordt van de hand gewezen.

Meerdere beroepen

Ondertussen heeft Paauwe maar liefst negentien keren de gelegenheid kunnen aangrijpen om zich aan “het wespenest” Bennekom te onttrekken. Ruim een jaar na de intrede volgt reeds de roep vanuit Veenendaal. Daarbij zullen meerdere “bondsgemeenten in ontwikkeling” zich aansluiten. Pogingen van de Zeeuwen om hem terug te halen naar Arnemuiden of Tholen stranden. Vooral in 1909 weet menig hoorcommissie hem te vinden. De meesten zijn afkomstig vanuit Zuid-Holland. Zelfs als de procedures zich als een net om hem sluiten, wordt nog de mogelijkheid aangereikt om naar Gameren te verhuizen. Maar ook dat beroep wordt afgewezen.

Op bijna 42-jarige leeftijd staat Paauwe met zijn vrouw en zoon op straat. Hij ontvangt meteen de steun van de eerder genoemde Haagse vereniging. Reeds op de laatste zondag van juni treedt Paauwe voor het eerst als voorganger bij hen op. In eerste instantie heeft hij ook nog in Bennekom gepreikt maar al snel na de afzetting verhuist hij richting 's-Gravenhage. Vandaar groeit zijn landelijke bekendheid al snel. Niet in het minst ook door de bandopnames van zijn preken en de uitgave ervan. Het wordt hem nog gegeven op ruim 83-jarige leeftijd in de mei maand van 1956 zowel in Bennekom als ook in Den Haag voor te gaan. Op 6 juli van dat jaar sterft ook deze markante predikant.

Beroepen uitgebracht op ds. J.P. Paauwe in chronologische volgorde:

Leeuwen-Puiflijk	??-05-1901	
Yerseke	??-05-1901	
Arnemuiden	??-08-1904	
Serooskerke	??-09-1904	
Papendrecht	??-09-1906	
Poortvliet	??-12-1906	
Bergambacht	??-01-1907	
Bergschenhoek	??-02-1907	
Oud-Beijerland	??-02-1907	
Wezep	??-03-1907	
Bergambacht	??-04-1907	> vernietigd
Bennekom	??-05-1907	
Oudewater	??-06-1907	
Veenendaal	??-12-1908	
Aalburg	??-01-1909	
Dordrecht	??-03-1909	
Groot-Ammers	??-03-1909	
Oud-Beijerland	??-04-1909	
Kesteren	??-07-1909	
Brakel	??-08-1909	
Hoewelaken	??-08-1909	
Waddinxveen	??-10-1909	
Bruchem-Kerkwijk	??-12-1909	
IJsselmuiden-Grafhorst	??-04-1910	
Tholen	??-04-1910	
Hasselt	??-07-1910	
Ouderkerk aan den IJssel	??-10-1910	
Arnemuiden	??-12-1910	
Hei- en Boeicop	??-02-1911	
Loon op Zand	??-09-1911	
Oude Tonge	??-01-1912	
Gameren	??-04-1913	

Beroepen uitgebracht op ds. J.P. Paauwe in alfabetische volgorde:

Aalburg	??-01-1909	
Arnemuiden	??-08-1904	
Arnemuiden	??-12-1910	
Bennekom	??-05-1907	
Bergambacht	??-01-1907	
Bergambacht	??-04-1907	> vernietigd
Bergschenhoek	??-02-1907	
Brakel	??-08-1909	
Bruchem-Kerkwijk	??-12-1909	
Dordrecht	??-03-1909	
Gameren	??-04-1913	
Groot-Ammers	??-03-1909	
Hasselt	??-07-1910	
Hei- en Boeicop	??-02-1911	
Hoewelaken	??-08-1909	
IJsselmuiden-Grafhorst	??-04-1910	
Kesteren	??-07-1909	
Leeuwen-Puiflijk	??-05-1901	
Loon op Zand	??-09-1911	
Oud-Beijerland	??-02-1907	
Oud-Beijerland	??-04-1909	
Oude Tonge	??-01-1912	
Ouderkerk aan den IJssel	??-10-1910	
Oudewater	??-06-1907	
Papendrecht	??-09-1906	
Poortvliet	??-12-1906	
Serooskerke	??-09-1904	
Tholen	??-04-1910	
Veenendaal	??-12-1908	
Waddinxveen	??-10-1909	
Wezep	??-03-1907	
Yerseke	??-05-1901	